कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता परीक्षण

हर्कबहादुर शाही[१] वीरेन्द्रकुमार बुढा[२].
त्रिवि अनुसन्धान निर्देशनालय[१]
सहप्राध्यापक
Email: shahiharka482075@gmail.com
https://orcid.org/3175–4068–0007–0009
विद्यावारिधि अध्ययनरत, त्रिवि GSE[2]
Corresponding Author
Email: birendrabudha37@gmail.com,
https://orcid.org/0009-0005-2460-9763
Prof. Dr. Ram Nath Ojha
Received Date: March 14, 2025; **Reviewed Date:** March 28, 2025
Accepted Date: May 12, 2025

लेखसार

पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पढ्न सकिने गुणहरूको खोजी र तिनको कठिनाइ स्तर पत्ता लगाउने कार्य नै पठनशीलताको अध्ययन हो । शैक्षिक पाठ्यसामग्रीहरूलाई पठनीय बनाउनु भनेको पाठक विद्यार्थीहरूको स्तरअनुरूप सहज रूपमा पढ्न वा बुझ्न सकिने गरी पाठ्यवस्तुको रचना गर्नु हो । तसर्थ यही कुरालाई मनन गरी शैक्षिक उद्देश्यले तयार पारिएका सबै कक्षा र तहका पाठ्यपुस्तकहरूमध्ये नमुना अध्ययनका लागि नेपाली विषयको कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलताको अध्ययन गर्न उक्त पाठ्यपुस्तकको भाषिक संरचनाको अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिका आधारमा पाठहरू सङ्कलन गरी पाठविश्लेषण विधिको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ । यस क्रममा प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकको भाषिक संरचनाका अक्षर संरचना, शब्दवर्ग र वाक्यसंरचनाको अध्ययन गरी पठनशीलताको स्तर पत्ता लगाउने कार्य गरिएको छ । पाठ्यपुस्तक अक्षर संरचनाका दृष्टिले अपेक्षा गरेअनुरूप दुई अक्षरी र तीन अक्षरी शब्दहरूको प्रयोग बढी भएको र चार अक्षरी र पाँच अक्षरी शब्दहरूको प्रयोग र प्रभाव नदेखिनुले अक्षर संरचनाका दृष्टिले पठनशीलताको स्तर उपयुक्त रहेको छ । शब्द वर्गअन्तर्गत पनि प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त मूर्तनाम अमूर्तनामको तुलनामा एकदमै बढी भएकाले पाठ्यवस्तुहरू सरल बन्न पुगेका छन् । दृष्ट क्रियाको प्रयोग बढी र अदृष्ट क्रियाको प्रयोग कम भएकाले पाठ्यवस्तु रचनामा अदृष्ट क्रियाको प्रभाव देखिदैन र वाक्यसंरचनाका दृष्टिले पनि उक्त पाठ्यपुस्तकमा जटिलभन्दा सरल वाक्यकै प्रयोग बढी पाइएको छ । अध्ययनका क्रममा आवश्यक सामग्री पुस्तकालीय विधिका माध्यमबाट सङ्कलन गरी तालिकीकरण गरेर विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचाको रहेको छ ।

शब्दकुञ्जी: अक्षर, कठिनाइ स्तर, गद्यांश, पठनशीलता, वाक्य संरचना, शब्दवर्ग ।

विषयपरिचय

पठनशीलता भनेको कुनै पाठ्यपुस्तक वा लेखन सामग्रीलाई सजिलैसँग पढ्न र बुझ्न सकिने गुण हो । यो गुण पाठ्यपुस्तकको भाषा, वाक्य संरचना, शब्दावली र प्रस्तुतीकरणको सरलतामा निर्भर गर्दछ । पठनशीलता शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न र विद्यार्थीहरूको समग्र विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ (बार्बर र अन्य, सन् २०२०) । पठनशील पाठ्यपुस्तकहरूले विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रक्रियालाई सहज बनाउँछ । यसले उनीहरूको शैक्षिक प्रगति र आत्मविश्वासमा सुधार ल्याउँछ । सजिलै बुझ्न सकिने सामग्रीले विद्यार्थीहरूको समझदारी र विश्लेषणात्मक क्षमतामा वृद्धि गर्छ । पठनशील सामग्रीले सबै विद्यार्थीहरूलाई समान रूपमा सिक्न र बुझ्न सक्षम बनाउँछ, जसले शैक्षिक असमानतालाई कम गर्न मद्दत गर्छ । यसरी पठनशीलता शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न र विद्यार्थीहरूको सिकाइमा रुचि र उत्साह बढाउन महत्त्वपूर्ण छ । पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पढ्न सकिने गुणहरूको खोजी र तिनको कठिनाइ स्तर पत्ता लगाउने कार्य नै पठनशीलता परीक्षण हो । शैक्षिक पाठ्यसामग्रीलाई पठनीय बनाउनु भनेको पाठक विद्यार्थीहरूको स्तरअनुरूप सहज रूपमा पढ्न वा बुझ्न सकिनेगरी पाठ्यवस्तुको रचना गर्नु हो । तसर्थ यही कुरालाई मनन गरी शैक्षिक उद्देश्यले तयार पारिएका सबै कक्षा र तहका पाठ्यपुस्तकहरूमध्ये नमुना अध्ययनका लागि नेपाली विषयको कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलताको अध्ययन गर्न उक्त पाठ्यपुस्तकको भाषिक संरचनाको अध्ययन गरिएको छ ।

नेपालको सन्दर्भमा पाठ्यपुस्तकको पठनीयतासम्बन्धी अध्ययन नयाँ भए पनि विश्वको इतिहासमा यस्तो अध्ययन नौ दशक लामो छ (शर्मा, २०६०, पृ. २२) । शैक्षिक इतिहासको विकासक्रममा औपचारिक शिक्षाको शृङ्खला लामो भए पनि पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी अध्ययन विश्लेषणको इतिहास धेरै लामो छैन । अझ पठनशीलताका दृष्टिले पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन कार्यको थालनी बिसौँ शताब्दीबाट मात्र भएको देखिन्छ । पाठ्यसामग्री एवम् पाठ्यपुस्तक निर्माणमा शैक्षिक लेखनकार्य जति धेरै हुन्छ, त्यति नै तिनको अध्ययनको सम्भावना बढ्ने र खोज अनुसन्धान पनि सूक्ष्मतामा बन्दै जाने हुन्छ । सन् १९२१ मा थर्नडाइकले शब्दभण्डार मात्रा र स्तरसम्बन्धी गरेको कार्यबाट पठनशीलता अध्ययनको पृष्ठभूमि तयार भएको देखिन्छ । पठनशीलताको अध्ययन सर्वप्रथम किट्सोनले सन् १९२१ मा म्यागेजिनमा देखिने भाषिक कठिनाइ, शब्द लम्बाइ, वाक्य लम्बाइ र तिनको स्तर अध्ययन गरेका थिए । उनले पठनशीलतालाई दुई दुईओटा म्यागेजिन र पत्रिका देखिने कठिनाइ, वाक्य लम्बाइ र शब्द लम्बाइमा प्रयोग गरे । यसरी पठनशीलताको अध्ययनको प्रारम्भ पाठ्यपुस्तकबाट नभएर पत्रिकाबाट भएको देखिन्छ । नेपालका पाठ्यपुस्तकहरूको पठनशीलता परीक्षणको अध्ययनले विभिन्न कमजोरीहरू र सुधारका मोडलहरू उजागर गरेको छ । नेपालमा हालै गरिएको अध्ययनले पाठ्यपुस्तकहरूमा विविधता, समानता र समावेशीकरणको दृष्टिकोणबाट गम्भीर त्रुटिहरू पत्ता लगाएको छ (आचार्य, २०८०) । कक्षा एकदेखि दशसम्मका सामाजिक र नेपाली पाठ्यपुस्तकहरूको समीक्षा गर्दा, विशेषगरी दलित, मधेशी, थारू, मगर र मुस्लिम समुदायहरूको प्रतिनिधित्व कम रहेको पाइएको छ । लैङ्गिक विभेदका भाषिक रूपहरू पाठ्यपुस्तकभरि बुनिएका छन्, जसले विद्यार्थीहरूको अधिकारबारे सिकाउने पाठहरूमा समेत हेय र अपमान दर्शाउने सन्दर्भहरू समावेश गरेको छ । यसले पाठ्यपुस्तकहरूलाई समसामयिक बनाउन धेरै गृहकार्यको आवश्यकता रहेको देखाइएको छ । सुधारका लागि पाठ्यपुस्तक लेखनमा आवाजहरूको विविधता विस्तार गर्न सामग्री क्षेत्रहरूमा सीमान्तकृत समुदायहरूको उपस्थिति बढाउन र समावेशी भाषा प्रयोग गर्न आवश्यक छ (आचार्य, २०८०) । नेपालको जनगणतन्त्रात्मक राज्यप्रणाली अनुसारका

पाठ्य सामग्रीको पाठ्यपुस्तकमा समावेश भए नभएका कुराको समीक्षा हुन आवश्यकता देखिन्छ । यस लेखको उद्देश्य कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलतालाई अक्षर संरचना, शब्दवर्ग र वाक्यसंरचनाका दृष्टिले विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यसले पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका अक्षरहरूको संरचना र तिनको पठनशीलता मूल्याङ्कन गर्न, पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका शब्दहरूको वर्गीकरण र तिनको पठनशीलता विश्लेषण गर्न र पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका वाक्यहरूको संरचना र तिनको पठनशीलता मूल्याङ्कन गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ । कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता अक्षरसंरचना, शब्दवर्ग र वाक्यसंरचनाका दृष्टिले विश्लेषण गर्दा यसको उपयुक्तता र प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गरी पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक सुधारमा योगदान पुऱ्याउने देखिन्छ ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत अध्ययनमा कक्षा तीनको नेपाली विषयको पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता अध्ययनार्थ उद्देश्यमूलक नमुना छनोटका आधारमा परीक्षणीय सामग्रीहरूको छनोट गरिएको छ । उद्देश्यपूर्ण नमुना छनोट पद्धतिका आधारमा सामग्रीको छनोट गर्दा अनुसन्धानकर्ताको अनुभव बुद्धि र विवेकद्वारा सान्दर्भिक र प्रामाणिक सामग्रीका रूपमा नेपाल सरकार, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट २०७६ सालमा प्रकाशित कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकबाट प्रस्तुत अध्ययनका लागि नमुना सामग्रीका रूपमा लिइएको छ । अध्ययनका लागि प्राथमिक स्रोतका रूपमा कक्षा तीनको नेपाली विषयको पाठ्यपुस्तकभित्रका विधागत पाठहरू रहेका छन् र द्वितीयक स्रोतका रूपमा प्रस्तुत शीर्षकसँग सम्बन्धित सैद्धान्तिक पुस्तक, शोधपत्र, प्रबन्धपत्र र अनुसन्धनात्मक लेखरचना रहेका छन्।

तालिका १

अध्ययनमा छनोटमा गरिएका नमुना पाठहरू

क.सं	पाठ	विधा
१	ढुङ्गाको खिचडी	कथा
२	म को हुँ	प्रबन्ध
३	अनौठो परीक्षा	कथा
४	नया वर्षको उपहार	कथा
५	खेर नफालौँ	प्रबन्ध
६	महाकवि देवकोटा	जीवनी
७	बाँदर गोही	कथा
८	सगरमाथा	प्रबन्ध
९	वीरमानका दिन फर्किए	प्रबन्ध
१०	छट्टु बटुवा	कथा

सैद्धान्तिक आधार अवधारणात्मक ढाँचा

पाठ्यपुस्तक वा पाठ्यसामग्रीमा प्रयोग भएका ज्ञान, सिप र भाषाको कठिनाइ स्तरलाई पठनशीलता भनिन्छ। पठनशीलता पाठ भाव, संवेदना र पाठको संरचनासँग जोडिएको हुन्छ, जसमा अर्थ निर्माण

गर्दा पाठकको सहभागिता आवश्यक पर्छ । पाठमा प्रयुक्त शब्द, वाक्य र शैलीले पाठको पठनशीलता निर्धारण गर्छ । ह्यारिसन (१९८०) को 'रिड्याबिलिटी इन द क्लासरूम' पठनशीलतासम्बन्धी पहिलो कृति मानिन्छ, जसमा पठनयोग्यताको मापन गर्ने विविध उपायहरू समावेश छन् । पठनशीलता 'रिड्याबिलिटी' को नेपाली रूप हो, जुन पढ्न सकिने गुण हो र यसले पाठको सुपाठ्यतालाई जनाउँछ । पठनशीलता शब्द पठन (नाम), पठनशील (विशेषण) र पठनशीलता (भाववाचक नाम) शब्दको विकासक्रमसँग जोडिएको छ । हिटलम्यान (१९७८) ले पठनशीलतालाई पाठक र पाठ्यसामग्रीबीचको भाषिक अन्तक्रिया मान्छन् । फ्लेक्स (१९५१) का अनुसार उमेर, शैक्षिक स्तर, सम्झना आदि विशेषता पठनशीलताका आधार हुन् । ह्यारिसनले रङ, उदाहरण, शब्दभण्डार, वाक्यरचना आदिका आधारमा पठनशीलता मापन गर्न सकिने बताएका छन् । चाल (१९५५) ले पाठक र सामग्रीबीचको सहज सम्बन्धलाई पठनशीलता भनेका छन् । यस अध्ययनमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता मापन गर्न एडवर्ड फ्राई (१९९०) को सर्ट प्यासेज फर्मुलालाई निम्न रूपमा उपयोगमा ल्याइएको छ ।

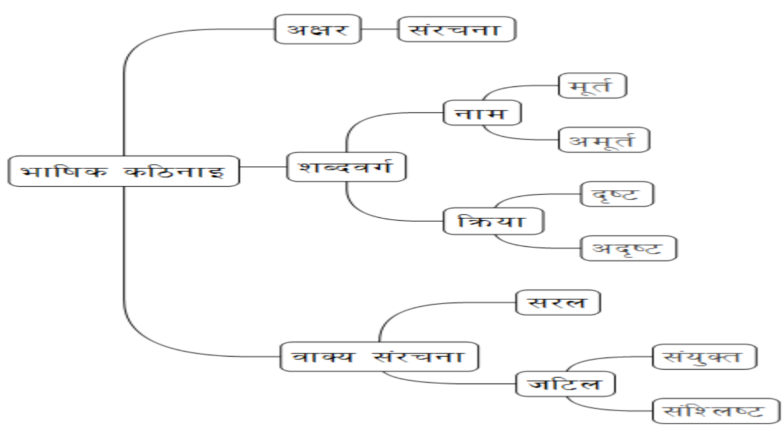

यस सूत्रका आधारमा कक्षा तीनको नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको अक्षर संरचना, शब्दवर्ग (नाम र क्रिया) र वाक्य संरचना जस्ता भाषिक स्वरूपगत अध्ययन गरी सैद्धान्तिक विश्लेषण गरिएको छ ।

परिणाम र विमर्श

पठनशीलताको अध्ययनार्थ प्राप्त सामग्रीहरूको पठनीयताको स्तर मापन गर्न भाषिक संरचनाको विश्लेषणका लागि एडवर्ड फ्राई (सन् १९८०) को 'सर्ट प्यासेज फर्मुला' लाई उपयोगमा ल्याइएको छ । त्यसबाट प्राप्त सामग्रीलाई तालिकीकरण गरेर शाब्दिक तथा तार्किक ढङ्गले वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक शैलीमा व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त भाषिक संरचना

प्रस्तुत अध्ययनमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त कथा, प्रबन्ध र जीवनी जस्ता गद्य विधाका पाठहरूबाट छनोट गरिएका छोटा, मध्यम र लामा आकारमा संरचित दशओटा

गद्यांशहरूको भाषिक संरचनाको अध्ययनका क्रममा पठनशीलताका प्रभावक तत्त्वका रूपमा निहित अक्षर संरचना, शब्दवर्ग र वाक्यहरूको संरचना पक्षको विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययन गद्यांशहरूको अक्षर संरचनाको स्वरूप, शब्दवर्गअन्तर्गत नाम र क्रिया, वाक्यसंरचनाअन्तर्गत सरल र जटिल वाक्यको विश्लेषणमा केन्द्रित छ ।

गद्यांशको भाषिक संरचना

गद्य रचनाको टुक्रा वा गद्य अभिव्यक्तिको अंश नै गद्यांश हो । भाषामा संरचित भाषिक अंशलाई अनुच्छेद भनिन्छ । अनुच्छेदमा प्रयुक्त गद्यांश कथनको एउटा प्रकार हो । भाषाको एका प्रकारको बनोटले गद्यांशलाई आकारगत स्वरूप प्रदान गर्दछ । भाषा अभिव्यक्ति र सम्प्रेषणको साधन भएकाले कुनै पनि अभिव्यक्ति सिङ्गो संरचनामा रूपान्तरित भएपछि त्यसले कुनै न कुनै विधाको स्वरूप प्राप्त गर्दछ । यस दृष्टिले भाषिक संरचनालाई रचना विषयको संरचनाको आकार र अस्तित्व दुवै प्रदान गर्ने आधारभूत पक्षका रूपमा लिन सकिन्छ । संरचनाको पक्षमा रहेका विषय विधा र भाषाको सम्बन्ध गाँस्ने काम शैलीले गर्दछ । पठनशीलताका दृष्टिले भाषिक संरचनाको अध्ययन गर्दा अक्षरका तहदेखि वाक्य र अनुच्छेदसम्मको अध्ययन गर्नु पर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा प्रश्नावलीमा निहित अनुच्छेदहरूलाई गद्यांशको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । एडवर्ड फ्राई (सन् १९८०) द्वारा प्रतिपादित सर्ट प्यासेज फर्मुला लाई उपयोगमा ल्याएर सम्बद्ध पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त परीक्षणीय अनुच्छेदहरूको पठनशीलताका दृष्टिले अक्षर संरचना, शब्दवर्ग र वाक्य संरचनाको सैद्धान्तिक विश्लेषण गरिएको छ ।

अक्षर संरचना

अक्षर भाषिक संरचनामा महत्वपूर्ण घटकको रूपमा रहेको छ । भाषाका सबै शब्दहरूलाई अक्षर संरचनामा देखाउन सकिन्छ । अक्षर संरचनामा स्वर आक्षरिक र व्यञ्जन अनाक्षरिक वर्णमा पर्दछन् । अधिकारी (२०६६) का अनुसार फोक्सोका एक चाल वा एक पटकको सासले उच्चरित हुने वर्ण वा वर्ण समूह नै अक्षर हो । अक्षर संरचना उच्चारणका आधारमा हुने भएकाले तिनको वर्णविन्यासीय लेखनमा केही फरक देखिन्छ । वास्तवमा शब्दको सही उच्चारण त्यसको अक्षर संरचनामा निहित रहन्छ । नेपाली भाषामा अक्षर संरचनाको कुरा गर्दा न्युनतम एउटा स्वर हुन अनिवार्य छ ।

पठनशीलताका दृष्टिले पाठ्यपुस्तक एवम् पाठ्यसामग्रीको निर्माण गर्दा अक्षर संरचनालाई पनि ध्यान दिनुपर्छ । वास्तवमा अक्षर संरचना पाठ्यपुस्तक एवम् पाठ्यसामग्रीको निर्माण गर्दा सकेसम्म कमभन्दा कम अर्थात् द्वयक्षरी र एकाक्षरी वर्गका शब्दहरूलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ । धेरै अक्षर भएका लामालामा शब्दहरूको प्रयोग कुनै सामग्रीका लागि ग्राह्य हुँदैन । हुन त कम अक्षर भएका शब्दहरू प्रयोग भएर पनि तहगत अर्थ जटिलताका कारण पाठ्यसामग्री पठनीय नबन्न सक्छ । यदि लामा शब्दहरूको प्रयोग गर्नुपर्यो भने कक्षागत तहलाई ख्याल गर्नुपर्ने र सकेसम्म समासिक शब्दहरूको प्रयोग कम गर्नुपर्छ । यही कुरालाई दृष्टिगत गरी प्रस्तुत शोधकार्यको प्रयोजनका निम्ति उपयोगमा ल्याएका गद्यांशहरूमा प्रयुक्त शब्दहरूको सही उच्चारण गर्दा ती शब्दहरू के कति अक्षरमा उच्चरित छन् र तिनले पठनीयताको स्तरमा के कस्तो प्रभाव पार्दछन् भन्ने कुरा थाहा पाउन तिनको संरचनागत स्वरूप पहिल्याउनु आवश्यक छ ।

पहिलो अनुच्छेदको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्नका लागि पहिलो अनुच्छेद कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको ढुङ्गाको खिचडी पाठको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २

पहिलो अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	चार	१३.३
दुई अक्षरी	सोह्र	५३.३
तीन अक्षरी	छ	२०
चार अक्षरी	चार	१३.३
जम्मा	**तिस**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि चार अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा तिस शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १३.३ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५३.३ प्रतिशत, तीन अक्षरी २० प्रतिशत र चार अक्षरी शब्द १३.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि क्रमशः तीन अक्षरी र एकाक्षरी तथा चार अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ । यस आधारमा हेर्दा अनुच्छेद सरल र पठनीय देखिएको छ ।

दोस्रो अनुच्छेदको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न कक्षा तीनको म को हुँ पाठको पाँचौं अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३

दोस्रो अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	एघार	१४.४७
दुई अक्षरी	त्रिचालिस	५६.५८
तीन अक्षरी	बाह्र	१५.७९
चार अक्षरी	दश	१३.१६
जम्मा	**छयहत्तर**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले उक्त अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि चार अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा ७६ शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १४.४७ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५६.५८ प्रतिशत, तीन अक्षरी १५.७९ प्रतिशत र चार अक्षरी शब्द १३.१६

प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि क्रमशः तीन अक्षरी, एकाक्षरी तथा चार अक्षरी शब्दहरू रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा पाठलाई पठनीय बनाउन सहयोग पुगेको देखिन्छ ।

तेस्रो अनुच्छेदको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न तेस्रो अनुच्छेदका रूपमा अनौठो परीक्षा कथाको सातौं अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४

तेस्रो अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	एक	६.२५
दुई अक्षरी	छ	३७.५
तीन अक्षरी	सात	४३.७५
चार अक्षरी	एक	६.२५
पाँच अक्षरी	एक	६.२५
जम्मा	**सोह्र**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले यस अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि पाँच अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा १६ शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी ६.२५ प्रतिशत, दुई अक्षरी ३७.५ प्रतिशत, तीन अक्षरी ४३.७५ प्रतिशत, चार अक्षरी शब्द ६.२५ प्रतिशत र पाँच अक्षरी शब्द ६.२५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी तीन अक्षरी त्यसपछि दुई अक्षरी र एकाक्षरी, चार अक्षरी तथा पाँच अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ । उक्त अनुच्छेद अन्य अनुच्छेदका तुलनामा अलि कठिन देखिन्छ ।

चौथो अनुच्छेदको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न नयाँ वर्षको उपहार कथाको सातौँ अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५

चौथो अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	तीन	९.३७
दुई अक्षरी	उन्नाइस	५९.३८
तीन अक्षरी	आठ	२५
चार अक्षरी	एका	३.१२
पाँच अक्षरी	एक	३.१२
जम्मा	**बत्तीस**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले यस अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि पाँच अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा ३२ शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी ९.३७ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५९.३८ प्रतिशत, तीन अक्षरी २५ प्रतिशत, चार अक्षरी शब्द ३.१२ प्रतिशत र पाँच अक्षरी शब्द पनि ३.१२ प्रतिशत नै रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि तीन अक्षरी र चार अक्षरी तथा पाँच अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ ।

पाँचौँ अनुच्छेदको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाको अध्ययन गर्न पाँचौँ अनुच्छेदका रूपमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको खेर नफालौँ प्रबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६

पाँचौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	नौ	१२.८६
दुई अक्षरी	सैतिर	५२.८६
तीन अक्षरी	सत्र	२४.२६
चार अक्षरी	चार	५.७
पाँच अक्षरी	दुई	२.८६
छ अक्षरी	एक	१.४
जम्मा	**सत्तरी**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले यस अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि छ अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा ७० शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १२.८६ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५२.८६ प्रतिशत, तीन अक्षरी २४.२६ प्रतिशत र चार अक्षरी ५.७ प्रतिशत, पाँच अक्षरी २.८६ प्रतिशत र छ अक्षरी १.४ प्रतिशत शब्द रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि क्रमशः तीन अक्षरी, एकाक्षरी, चार अक्षरी, पाँच अक्षरी र छ अक्षरी शब्दहरू रहेको पाइन्छ ।

छैटौँ अनुच्छेदको अक्षर संरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्न छैटौँ अनुच्छेदका रूपमा महाकवि देवकोटा पाठको चौथो अनुच्छेदलाई छनोट गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ७

छैटौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	दुई	४.२
दुई अक्षरी	सत्ताइस	५६.२५
तीन अक्षरी	चौध	२९.१६
चार अक्षरी	चार	८.३
पाँच अक्षरी	एक	२.१
जम्मा	**अठचालिस**	**१००**

प्रस्तुत तालिकाअनुसार अक्षरू संरचनाका दृष्टिले अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि चार अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा अठचालिस शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १३.३ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५३.३ प्रतिशत, तीन अक्षरी २० प्रतिशत र चार अक्षरी शब्द १३.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि क्रमश: तीन अक्षरी र एकाक्षरी तथा चार अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ ।

सातौँ अनुच्छेद अक्षर संरचना

सातौँ अनुच्छेदका रूपमा बाँदर र गोही कथाको पहिलो अनुच्छेदलाई अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्न छनोट गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ८

सातौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	दुई	६.२५
दुई अक्षरी	बाइस	६८.७५
तीन अक्षरी	छ	१८.७५
चार अक्षरी	दुई	६.२५
जम्मा	**बत्तिस**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि चार अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा बत्तिस शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी ६.२५ प्रतिशत, दुई अक्षरी ६८.७५ प्रतिशत, तीन अक्षरी १८.७५ प्रतिशत र चार अक्षरी शब्द ६.२५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र त्यसपछि क्रमशः तीन अक्षरी र एकाक्षरी तथा चार अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ ।

आठौँ पाठको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्न आठौँ पाठका रूपमा सगरमाथा निबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ९

आठौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	छ	१०.७१
दुई अक्षरी	अठार	३२.१४
तीन अक्षरी	चौबिस	४२.८६
चार अक्षरी	सात	१२.५
पाँच अक्षरी	एक	१.७९
जम्मा	**छपन्न**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले यस अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि पाँच अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा ५६ शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १०.७१ प्रतिशत, दुई अक्षरी ३२.१४ प्रतिशत, तीन अक्षरी ४२.८६ प्रतिशत, चार अक्षरी १२.५ प्रतिशत र पाँच अक्षरी शब्द १.७९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी तीन अक्षरी र त्यसपछि क्रमशः दुई अक्षरी, चार अक्षरी, एकाक्षरी र पाँच अक्षरी शब्दहरू रहेको पाइन्छ ।

नबौँ पाठको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्न नबौँ पाठका रूपमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको वीरमानका दिन फर्किए कथाको अन्तिम अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १०

नबौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	सात	१५.५५
दुई अक्षरी	सोह्र	३५.५५
तीन अक्षरी	सोह्र	३५.५५
चार अक्षरी	पाँच	११.११
छ अक्षरी	एक	२.२२
जम्मा	**पैँतालिस**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि छ अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा पैँतालिस शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १५.५५ प्रतिशत, दुई अक्षरी ३५.५५ प्रतिशत, तीन अक्षरी ३५.५५ प्रतिशत, चार अक्षरी ११.११

प्रतिशत र छ अक्षरी शब्द २.२२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी र तीन अक्षरी त्यसपछि क्रमशः एकाक्षरी, चार अक्षरी तथा छ अक्षरी शब्दहरू रहेको पाइन्छ ।

दशौँ पाठको अक्षर संरचना

अक्षर संरचनाका दृष्टिले अध्ययन गर्न दशौँ पाठका रूपमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको छट्टु बटुवा कथाको दोस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । यस अनुच्छेदमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई तालिकामा यसप्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ११

दशौँ अनुच्छेदमा प्रयुक्त अक्षरसंरचना

अक्षर	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
एकाक्षरी	चार	१०.८
दुई अक्षरी	बिस	५४.१
तीन अक्षरी	नौ	२४.३
चार अक्षरी	चार	१०.८
जम्मा	**सैतिस**	**१००**

तालिकाअनुसार अक्षर संरचनाका दृष्टिले यस अनुच्छेदमा एकाक्षरीदेखि चार अक्षरीसम्मका शब्दहरू प्रयोगमा आएका पाइन्छन् । सम्बद्ध अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा सैतिस शब्दहरूमध्ये एकाक्षरी १०.८ प्रतिशत, दुई अक्षरी ५४.१ प्रतिशत, तीन अक्षरी २४.३ प्रतिशत र चार अक्षरी शब्द १०.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी, त्यसपछि तीन अक्षरी र एकाक्षरी तथा चार अक्षरी शब्दहरू बराबर रहेको पाइन्छ ।

शब्दवर्ग

एक वा एकभन्दा बढी रूपबाट बनेको अर्थयुक्त भाषिक एकाइलाई शब्द र व्याकरणात्मक कार्य, रूप र अर्थका दृष्टिले देखा पर्न आउने शब्दका प्रकारगत स्वरूपलाई शब्दवर्ग भनिन्छ । वाक्यमा विभिन्न किसिमका शब्दहरू र एउटै शब्द पनि सन्दर्भअनुसार फरक ढङ्गले प्रयोगमा आएका हुन्छन् । यस्ता शब्दहरूलाई स्रोत, बनोट र कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । शब्दवर्गका पठनशीलताको अध्ययनार्थ सबैभन्दा नामवर्ग र क्रियावर्गका प्रयोग र प्रभाव बढी देखिन्छ । विशेषतः पाठ्यसामग्रीमा अमूर्तनाम र अदृष्ट क्रियाहरूको प्रयोग जति बढी हुन्छ त्यति नै उक्त पाठ्यवस्तुको कठिनाइस्तर उच्च रहन्छ । तसर्थ पाठ्यसामग्री निर्माण गर्दा मूर्तनाम र अदृष्ट क्रियाको प्रयोग बढी र अमूर्त नाम र अदृष्ट क्रियाको प्रयोग अत्यन्त न्यून रहनुपर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको गद्यांशहरूमा प्रयुक्त नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदमध्ये नाम र क्रियाका आधारमा पाठ्यपुस्तकको पठनशीलताको स्थिति पहिल्याउने काम गरिएको छ ।

पहिलो पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि पहिलो पाठका रूपमा ढुङ्गाको खिचडी कथाको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १२

पहिलो पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	**शब्द सङ्ख्या**	**प्रतिशत**
मूर्त नाम	आठ	५०
अमूर्त नाम	एक	६.२५
दृष्ट क्रिया	सात	४३.७५
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**सोह्र**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका १६ शब्दहरूमध्ये शब्दवर्गमा नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ५० प्रतिशत, अमूर्तनाममा ६.२५ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ४३.७५ शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्तनामका शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि क्रमशः दृष्ट क्रियाका र अमूर्त नामका शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

दोस्रो पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि दोस्रो पाठ नमुनाका रूपमा म को हुँ पाठको पाँचौँ अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १३

दोस्रो पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	**शब्द सङ्ख्या**	**प्रतिशत**
मूर्त नाम	बाह्र	४८
अमूर्त नाम	एक	४
दृष्ट क्रिया	बाह्र	४८
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**पच्चिस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका पच्चिस शब्दहरूमध्ये शब्दवर्गमा नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ४८ प्रतिशत, अमूर्तनाममा ४ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ४८ शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त

विवरणलाई हेर्दा मूर्तनामका शब्दहरू र अमूर्तनामका शब्दहरू बराबर प्रयोग भएका देखिन्छन् भने त्यसपछि अमूर्त नामका शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

तेस्रो पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि तेस्रो पाठ नमुनाका रूपमा अनौठो परीक्षा कथाको अन्तिम अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १४

तेस्रो पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	चार	३६.३६
अमूर्त नाम	एक	९.०९
दृष्ट क्रिया	पाँच	४५.४५
अदृष्ट क्रिया	एक	९.०९
जम्मा	**एघार**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका एघार ओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ३६.३६ प्रतिशत, अमूर्तनाममा ९.०९ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ४५.४५ प्रतिशत र अदृष्ट क्रिया ९.०९ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा दृष्ट क्रिया शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि मूर्त नाम र अमूर्त नाम तथा अदृष्ट क्रियाका शब्दहरू बराबर प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

चौथो पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि चौथो पाठ नमुनाका रूपमा नयाँ वर्षको उपहार कथाको पाँचौँ अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १५

चौथो पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	बाह्र	५४.५
अमूर्त नाम	एक	४.५
दृष्ट क्रिया	नौ	४०.९
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**बाइस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका बाइस ओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ५४.५ प्रतिशत, अमूर्तनाममा ४.५ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ४०.९ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्तनाम शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि क्रमशः दृष्ट क्रिया र अमूर्तनाम शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

पाँचौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि पाँचौँ पाठ नमुनाका रूपमा खेर नफालौँ प्रबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १६

पाँचौ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	चौध	४६.७
अमूर्त नाम	एक	३.३
दृष्ट क्रिया	पन्ध्र	५०
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**तिस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका तिस ओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ४६.७ प्रतिशत, अमूर्तनाममा ३.३ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ५० प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा दृष्ट क्रिया शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि मूर्त नाम र अमूर्तनाम शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

छैटौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि छैटौँ पाठ नमुनाका रूपमा महाकवि देवकोटा जीवनीको चौथो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १७

छैटौँ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	छ	३३.३
अमूर्त नाम	तीन	१६.७
दृष्ट क्रिया	नौ	५०
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**अठार**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका अठारओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ३३.३३ प्रतिशत, अमूर्तनाममा १६.७ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ५० प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा दृष्ट क्रिया शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि मूर्त नाम र अमूर्तनाम शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

सातौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि सातौँ पाठ नमुनाका रूपमा बाँदर र गोही कथाको पहिलो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १८

सातौँ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	**शब्द सङ्ख्या**	**प्रतिशत**
मूर्त नाम	सोह्र	६९.६
अमूर्त नाम	०	०
दृष्ट क्रिया	सात	३०.४
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**तेइस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका तेइसओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ६९.६ प्रतिशत, दृष्ट क्रियामा ३०.४ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्तनाम शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि दृष्ट क्रियाका शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

आठौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि आठौँ पाठ नमुनाका रूपमा सगरमाथा प्रबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १९

आठौँ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	अट्ठाइस	७७.८
अमूर्त नाम	०	०
दृष्ट क्रिया	आठ	२२.२
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**छत्तिस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका छत्तिसओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ७७.८ प्रतिशत र दृष्ट क्रियामा २२.२ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्त नाम शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि दृष्ट क्रियाका शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

नबौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि नबौँ पाठ नमुनाका रूपमा वीरमानका दिन फर्किए कथाको अन्तिम अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २०

नबौँ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	सोह्र	५५.२
अमूर्त नाम	एक	३.४
दृष्ट क्रिया	नौ	३९.१
अदृष्ट क्रिया	तीन	१०.३
जम्मा	**उनन्तिस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका उनन्तिसओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ५५.२ प्रतिशत, अमूर्त नाम ३.४ प्रतिशत,दृष्ट क्रिया ३९.१ प्रतिशत र अदृष्ट क्रिया १०.३ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्त नाम शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि क्रमशः दृष्ट क्रिया, अदृष्ट क्रिया र अमूर्तनाम शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

दशौँ पाठको शब्दवर्ग

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूको शब्दवर्ग अध्ययन गर्नका लागि दशौँ पाठ नमुनाका रूपमा छट्टु बटुवा कथाको दोस्रो अनुच्छेदलाई लिइएको छ । शब्दवर्गमध्ये मूर्त र अमूर्त नाम, दृष्ट र अदृष्ट क्रियाका आधारमा पाठको अध्ययन गरिएको छ । यस अनुच्छेदमा निहित शब्दहरूको विवरण र शब्दवर्गलाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २१

दशौँ पाठमा नाम र क्रियावर्ग

शब्दवर्ग	शब्द सङ्ख्या	प्रतिशत
मूर्त नाम	एघार	५७.९
अमूर्त नाम	०	०
दृष्ट क्रिया	आठ	४२.१
अदृष्ट क्रिया	०	०
जम्मा	**उन्नाइस**	**१००**

तालिकाअनुसार यस अनुच्छेदमा रहेका उन्नाइसओटा शब्दहरूमध्ये नामवर्गअन्तर्गत मूर्तनाममा ५७.९ प्रतिशत र दृष्ट क्रियामा ४२.१ प्रतिशत शब्दहरूको प्रयोग भएको छ । उपर्युक्त विवरणलाई हेर्दा मूर्त नाम शब्दहरूको प्रयोग सबैभन्दा धेरै देखिन्छ भने त्यसपछि दृष्ट क्रियाका शब्दहरू प्रयोग भएका देखिन्छन् ।

वाक्य संरचना

एक किसिमको अवधारणा व्यक्त गर्दा एउटा कर्ता र समापिका क्रियाका साथमा आउने पदावलीभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइ वाक्य हो । संरचनाका आधारमा वाक्यलाई सरल र जटिल गरी दुई कोटिमा छुट्याउन सकिन्छ । सरल वाक्यमा एउटा कर्ता र एउटा क्रियापदको प्रयोग हुन्छ । जटिल वाक्य पनि संयुक्त र मिश्र रूपमा हुन्छन् । कुनै वाक्यमा असमापिका उपवाक्यको प्रयोग छ भने त्यस्ता वाक्य पनि जटिल नै मानिन्छन् । जटिल वाक्यको आधिक्यले पाठ्यसामग्री कठिन बन्दछ । पाठ्यसामग्रीलाई सरल बनाउन शब्द छनोटपछि वाक्यको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ । मूलतः प्रयोगका दृष्टिले भाषालाई सम्प्रेष्य बनाउन सबै विषयका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीमा जटिल वाक्यको तुलनामा सरल वाक्यको प्रयोग अत्यधिक रहनुपर्दछ । अतः प्रस्तुत अध्ययन पठनशीलताका दृष्टिले गरिएको वाक्यसम्बन्धी अध्ययन पनि यही मान्यतामा केन्द्रित छ ।

पहिलो पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि ढुङ्गाको खिचडी कथाको तेस्रो अनुच्छेदलाई पहिलो पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २२

पहिलो पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	चार	८०
जटिल संयुक्त	एक	२०
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**पाँच**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा पाँचओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ८० प्रतिशत र जटिल संयुक्त २० प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ ।

दोस्रो पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि म को हुँ प्रबन्धको पाँचौं अनुच्छेदलाई दोस्रो पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २३

दोस्रो पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	दश	८३.३
जटिल संयुक्त	एक	८.३
जटिल संश्लिष्ट	एक	८.३
जम्मा	**बाह्र**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा बाह्रओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ८३.३ प्रतिशत, जटिल संयुक्त ८.३ प्रतिशत र जटिल संश्लिष्ट ८.३ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ भने जटिल वाक्यको सङ्ख्या नयून रहेको छ ।

तेस्रो पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि अनौठो परीक्षा कथाको सातौं अनुच्छेदलाई तेस्रो पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको

अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २४

तेस्रो पाठमा वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	पाँच	६२.५
जटिल संयुक्त	दुई	२५
जटिल संश्लिष्ट	एक	१२.५
जम्मा	**आठ**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा आठओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ६२.५ प्रतिशत, जटिल संयुक्त २५ प्रतिशत र जटिल संश्लिष्ट १२.५ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ भने जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्ट वाक्यको प्रयोग न्युन रहेको छ ।

चौथो पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि नयाँ वर्षको उपहार कथाको पाँचौं अनुच्छेदलाई चौथो पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २५

चौथो पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	तीन	७५
जटिल संयुक्त	एक	२५
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**चार**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा चारओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ७५ प्रतिशत र जटिल संयुक्त २५ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या तीन चौथाइ रहेको देखिन्छ भने जटिल वाक्यको सङ्ख्या तीन चौथाइ रहेको छ ।

पाँचौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि खेर नफालौँ प्रबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई पाँचौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २६

पाँचौँ पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	छ	७५
जटिल संयुक्त	एक	१२.५
जटिल संश्लिष्ट	एक	१२.५
जम्मा	**आठ**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा आठओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ७५ प्रतिशत, जटिल संयुक्त १२.५ प्रतिशत र जटिल संश्लिष्ट १२.५ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ भने जटिल वाक्यको सङ्ख्या नयून रहेको छ ।

छैटौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि महाकवि देवकोटा जीवनीको चौथो अनुच्छेदलाई छैटौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २७

छैटौँ पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	सात	८७.५
जटिल संयुक्त	एक	१२.५
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**आठ**	**१००**

तालिकाअनुसार अनुच्छेदमा जम्मा आठओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्य ८७.५ प्रतिशत र जटिल संयुक्त १२.५ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस वाक्यमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ भने जटिल वाक्यको सङ्ख्या नयून रहेको छ ।

सातौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि बाँदर र गोही कथाको पहिलो अनुच्छेदलाई सातौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २८

सातौँ पाठमा वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	७	१००
जटिल संयुक्त	०	०
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**७**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा ७ ओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल वाक्यको सङ्ख्या शतप्रतिशत रहेको छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सरल वाक्यको मात्र प्रयोग भएको छ ।

आठौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि सगरमाथा प्रबन्धको तेस्रो अनुच्छेदलाई आठौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २९

आठौँ पाठमा वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	पाँच	८३.३
जटिल संयुक्त	एक	१६.७
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**छ**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा छओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमध्ये सरल ८३.३ प्रतिशत र जटिल संयुक्त १६.७ प्रतिशत वाक्यहरूको प्रयोग भएको छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सरल वाक्यको सङ्ख्या अत्यधिक रहेको देखिन्छ भने जटिल वाक्यको सङ्ख्या नयून रहेको छ ।

नबौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि वीरमानका दिन फर्किए प्रबन्धको अन्तिम अनुच्छेदलाई नबौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३०

नबौँ पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	नौ	१००
जटिल संयुक्त	०	०
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**नौ**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा नौओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमा शतप्रतिशत सरल वाक्यको प्रयोग भएको छ । यसरी यस अनुच्छेदमा सरल वाक्यको मात्र प्रयोग रहेको छ ।

दशौँ पाठको वाक्यसंरचना

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त पाठहरूको वाक्यसंरचना अध्ययन गर्नका लागि छट्टु बटुवा कथाको दोस्रो अनुच्छेदलाई दशौँ पाठको नमुनाका रूपमा लिइएको छ । वाक्यसंरचनाको अध्ययन गर्नका लागि वाक्यलाई सरल, जटिल संयुक्त र जटिल संश्लिष्टमा वर्गीकरण गरी पाठको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस पाठमा निहित वाक्यहरूको विवरण र संरचनालाई यसप्रकार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३१

दशौँ पाठका वाक्य

वाक्य	वाक्य सङ्ख्या	प्रतिशत
सरल	छ	१००
जटिल संयुक्त	०	०
जटिल संश्लिष्ट	०	०
जम्मा	**छ**	**१००**

तालिका अनुसार अनुच्छेदमा जम्मा छओटा वाक्यहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छन्, जसमा शतप्रतिशत सरल वाक्यको मात्र प्रयोग भएको छ ।

प्राप्ति र छलफल

पाठ्यवस्तुमा लामा तथा बढी अक्षरका शब्दहरू भए भने त्यसले पाठलाई जटिल बनाउने मात्र नभई पठनकार्य र उच्चारण प्रक्रियासमेतमा कठिनाइ उत्पन्न हुन जान्छ । अतः पाठ्यवस्तुमा यो स्थिति रहनु भनेको पठनशीलताको स्तर न्यून र कठिनाइस्तर उच्च हुनु हो । त्यसैले पाठ्यवस्तुमा सकेसम्म सामासिक तहमा समेत छोटा प्रकृतिका शब्दहरूको छनोट गर्नुपर्दछ । कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको अक्षर संरचना, वाक्य संरचना र शब्दवर्गको अध्ययन गरी पाठ्यपुस्तकको पठनशीलताको स्तरको चर्चा यसप्रकार गरिएको छ :

तालिका ३२

अक्षर संरचनाका दृष्टिले कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता

अक्षर संरचना	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
एकाक्षरी	४	११	१	३	९	२	२	६	७	४	४९	११.१
दुई अक्षरी	१६	४३	६	१९	३७	२७	२२	१८	१६	२०	२२४	५०.७
तीन अक्षरी	६	१२	७	८	१७	१४	६	२४	१६	९	११९	२६.९
चार अक्षरी	४	१०	१	१	४	४	२	७	५	४	४२	९.५
पाँच अक्षरी			१	१	२	१		१	१		७	१.६
छ अक्षरी					१						१	०.२
					जम्मा						४४२	१००

प्रस्तुत अध्ययनमा अध्ययनीय विषयको रूपमा रहेको कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तक तथा तिनमा प्रयुक्त पाठ्यवस्तुमा प्रयोग भएका अनुच्छेदगत शब्दहरूको अक्षर संरचनाको विश्लेषण गर्दा दशओटा अनुच्छेदमा प्रयुक्त जम्मा ४४२ शब्दहरू एकाक्षरीदेखि छ अक्षरीसम्म प्रयोगमा आएको देखिन्छ । पाठ्यवस्तुमा अक्षर संरचनाको प्रयोगको अधिकतम क्रमलाई दृष्टिगत गर्दा सबैभन्दा बढी दुई अक्षरी २२४ (५०.७%), तीन अक्षरी ११९ (२६.९%), एकाक्षरी ४९ (११.१%) र सबैभन्दा कम चार अक्षरी ४२ (९.५%), पाँच अक्षरी ७ (१.६%) र छ अक्षरी १(०.२%) शब्दहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छ । पाठ्यवस्तुको सन्दर्भमा अक्षर संरचनाको यो स्थितिलाई मूल्याङ्कन गर्दा छोटा प्रकृतिका अर्थात् दुई अक्षरी, तीन अक्षरी र एकाक्षरी वर्गका शब्दहरूको अधिकतम प्रयोग भएको र अन्य शब्दहरूको न्यूनतम प्रयोग भएको पाइनुले अक्षर संरचनाका दृष्टिले अनुसन्धेय पाठ्यपुस्तकको पठनशीलताको स्तर उच्च र कठिनाइस्तर न्यून रहेको पाइन्छ ।

तालिका ३३

शब्दवर्गका आधारमा पठनशीलताको स्तर

शब्दवर्ग	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
मूर्त नाम	८	१२	४	१२	१४	६	१६	२८	१६	११	१२७	५६.१९
अमूर्त नाम	१	१	१	१	१	३	०	०	१	०	९	३.९८
दृष्ट क्रिया	७	१२	५	९	१५	९	७	८	९	८	८९	३९.३८
अदृष्ट क्रिया	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०.४४
जम्मा											**२२६**	**१००**

भाषा पाठ्यवस्तुलाई प्रभावित पार्ने दोस्रो प्रभावक तत्त्व शब्दवर्ग हो । शब्दवर्गअन्तर्गत पनि नामवर्ग र क्रियावर्ग प्रत्यक्ष प्रभावक तत्त्वका रूपमा पर्न आउँछन् । पाठ्यवस्तुमा मूर्तनाम र दृष्टक्रियाको प्रयोगको मात्रा बढी अर्थात् अमूर्तनाम र अदृष्टक्रियाको प्रयोग मूर्त र दृष्टक्रियाको सापेक्षतामा तीन तिहाइसम्मको प्रयोग छ भने पाठ्यवस्तु पठनीय मानिन्छ । वास्तवमा अमूर्तनाम र अदृष्टक्रियाको अत्यधिक प्रयोगले पाठ्यवस्तुलाई कठिन बनाउने देखिन्छ । तसर्थ पाठ्यवस्तुकको रचनामा अमूर्त नाम र अदृष्ट क्रियाको प्रयोगमा ख्याल गर्नुपर्ने हुन्छ ।

प्रस्तुत सैद्धान्तिक मान्यता र परीक्षणीय पाठ्यवस्तुको तथ्याङ्कीय स्वरूपलाई दृष्टिगत गर्दा अनुच्छेद भित्रका ४४२ शब्दहरूमध्ये २२६ शब्दहरू शब्दवर्गअन्तर्गत प्रयोग भएका छन् । प्रयुक्त शब्दहरूमध्ये क्रमशः मूर्तनाममा १२७ (५६.१९%), अमूर्तनाममा ९ (३.९८%) शब्दहरू पाइएको छ भने क्रियावर्गअन्तर्गत दृष्टक्रियाअन्तर्गत ८९ (३९.३८%) र अदृष्ट क्रियामा १ (०.४४%) शब्दहरू प्रयोगमा रहेका छन् । यस आधारमा कक्षा ३ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा छनोटमा परेका अनुच्छेदका शब्दहरू हेर्दा अमूर्तनाम भन्दा मूर्तनाम वर्गका शब्द बढी र अदृष्ट क्रियाभन्दा दृष्ट क्रियाको प्रयोग अधिक देखिएकाले उक्त पाठ्यपुस्तक पठनशीलतका दृष्टिले उचित देखिन्छ ।

तालिका ३४

वाक्य संरचनाका दृष्टिले कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता

वाक्य संरचना	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	जम्मा	प्रतिशत
सरल	४	१०	५	३	६	७	७	५	९	६	६२	८४.९
जटिल संयुक्त	१	१	२	१	१	१	०	१	०	०	८	१०.९
जटिल संश्लिष्ट	०	१	१	०	१	०	०	०	०	०	३	४.१
जम्मा											**७३**	**१००**

पाठ्यवस्तुको पठनशीलताको प्रभावक तत्त्वका रूपमा रहेका पाठ्यवस्तु, शब्दभण्डार, अक्षर संरचना, शब्दवर्ग, अनुच्छेद संरचनाजस्तै वाक्य संरचनाको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । पाठ्यवस्तुको प्रस्तुति, शब्द संयोजन, शब्दको कठिनाइ, भाषिक संरचना, जटिलताजस्ता विविध कुराहरू वाक्यको संरचना र त्यसको प्रयोगमा निर्भर गर्दछ । तसर्थ वाक्य संरचनागत स्वरूप र त्यसको प्रयोगको स्तर पठनशीलताको आधारभूत मापदण्डको रूपमा रहेको पाइन्छ । त्यसैले पाठ्यवस्तु निर्माण गर्दा वाक्य संरचनाको प्रयोग र स्तरका बारेमा अति नै संवेदनशील हुनुपर्दछ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयुक्त परीक्षणीय पाठ्यवस्तुको वाक्य संरचना क्रमशः सरलमा ६२ (८४.९%), जटिल संयुक्तमा ८ (१०.९%) र जटिल संश्लिष्टमा ३ (४.१%) वाक्यहरू प्रयोग भएका छन् । यसरी हेर्दा पाठ्यवस्तुहरूको प्रयुक्त वाक्यहरूमा सरल वाक्यको तुलनामा जटिल (संयुक्त र संश्लिष्ट) वाक्यहरू कम भएकाले कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त वाक्य र भाषाशैली पठनशीलताका दृष्टिले उच्च र कठिनाइस्तरका दृष्टिले न्यून रहेको देखिन्छ ।

निष्कर्ष

कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकको पठनशीलतालाई भाषिक संरचनाका दृष्टिले नियाल्दा अक्षर संरचनामा दुई र तीन अक्षरी शब्दहरूको प्रयोग बढी रहेको पाइयो । यसले विद्यार्थीहरूका लागि पठन सहज र उपयुक्त रहेको देखिन्छ भने चार र पाँच अक्षरी लामो शब्दहरूको प्रयोग न्यून भएकोले जटिलता कम भएको देखिन्छ। शब्द वर्गमा मूर्तनामको बढी प्रयोगले पाठ्यवस्तुलाई सरल र बुझ्न सजिलो बनाएको छ भने अमूर्तनामको कम प्रयोगले पठनमा कठिनाइ कम रहेको देखिन्छ । क्रियावर्गमा दृष्ट क्रियाको प्रचुर प्रयोग र अदृष्ट क्रियाको न्यून प्रयोगले पनि पाठ्यपुस्तकको रचनालाई सरल बनाएको छ । वाक्य संरचनामा सरल वाक्यको बढी प्रयोगले विद्यार्थीहरूलाई बुझ्न सहज बनाएको छ भने संयुक्त र संश्लिष्ट वाक्यहरूको प्रयोग कम भएकाले पाठ्यपुस्तकको पठनशीलता उच्च रहेको देखिन्छ । यसरी अक्षर संरचना, शब्द वर्ग र वाक्य संरचनाका दृष्टिले कक्षा तीनको नेपाली पाठ्यपुस्तकले विद्यार्थीहरूको पठन क्षमतामा सकारात्मक प्रभाव पार्ने खालको सरल र उपयुक्त पाठ्सामग्री समावेश भएको देखिन्छ । यसले पाठ्यक्रम विकासकर्ता र पाठ्यपुस्तक निर्माताहरूलाई पाठ्यपुस्तक सुधारमा सहयोग पुऱ्याइ विद्यार्थीको पठन क्षमतामा सुधार ल्याउने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

अधिकारी, हेमाङ्राज (२०६६). *भाषाशिक्षण: केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति.* विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

आचार्य, अम्बिका (२०८०). *कक्षा नौको नेपाली किताबको पठनीयता अध्ययन.* (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र), शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषाशिक्षा विभाग, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६). *मेरो नेपाली कक्षा ३* (परमार्जित संस्करण). नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

Alderson J. Charles and Bachman F, (2000**).** *Assessing Reading.* Combridge University Press.

Barber, A. T., Cartwright, K. B., Stapleton, L. M., Klauda, S. L., Archer, C. J., & Smith, P. (2020). Direct and indirect effects of executive functions, reading engagement, and higher order strategic processes in the reading comprehension of dual language learners and English monolinguals. *Contemporary Educational Psychology*, *61*, 101848.

Colin, Harrison (1980). *Readability in the classroom.* Cambridge University Press. Retrieved from https://www.worldcat.org/title/readability-in-the-classroom/oclc/6194558 on 3rd June 2020.

Dale, E and Chall, J S (1949). *The concept of readability elementary English*

DuBay, W.H. (2004). *The Principal of readability*. Impact information: http:/www.nald.ca/ fultext/readab.pdf

Fleckenstein k. S. and Other, (2002). *Language and Image in the Reading Writing Classroom*. Lawerence Erlbalum Associates Publishers.

Jonson, K. (2000). *Readability and reading ages of school science textbook.* www.timetabler.com/reading.html.

Kasule Danile, (2011). *Textbook readability and ESL learners,* University of Botswana.

Penny Ur, (2005). *A Course in Language Teaching*, Cambridge University Press.

Rapids Wisconsion, (2012). *Guided Independent Reading* : //doc.renlearn.com/KMNet/R005577721AC3667.pdf

Zanden, A.H.W.van der (2014). *Readability in Classrooms*. Educational Technology Delft University of Technology, Netherlands: //a.h.w. vanderzanden@tudelft.nl